

UÇAR, E. (2016). Dieter MAUE (Bearb.) Alttürkische Handschriften. Teil 19: Dokumente in Brāhmī und tibetischer Schrift. Teil 2. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 5(1), 521-525.

 Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 5/1 2016 s. 521-525, TÜRKİYE

Dieter MAUE (Bearb.) Alttürkische Handschriften. Teil 19: Dokumente in Brāhmī und tibetischer Schrift. Teil 2. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD).

Erdem UÇAR*

Geliş Tarihi: Ocak, 2016

Kabul Tarihi: Mart, 2016

VERZEICHNIS DER ORIENTALISCHEN HANDSCHRIFTEN
IN DEUTSCHLAND

IM EINVERNEHMEN MIT DER
DEUTSCHEN MORGENLÄNDISCHEN GESELLSCHAFT
BEGRÜNDET VON
WOLFGANG VORGT
WEITERGEFÜHRT VON
DIETER GEORGE UND HARTMUT-ORITWIN FEISTEL
IM AUFTRAG DER
AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN ZU GÖTTINGEN
HERAUSGEGEBEN VON
TILMAN SEIDENSTICKER
BAND XIII, 27

ALTTÜRKISCHE HANDSCHRIFTEN

TEIL 19

DOKUMENTE IN BRÄHMĪ
UND TIBETISCHER SCHRIFT
TEIL 2

BESCHRIEBEN UND HERAUSGEGEBEN VON
DIETER MAUE

FRANZ STEINER VERLAG STUTTGART
2015

FRANZ STEINER VERLAG STUTTGART
2015

Uygurcanın yazımında pek fazla kullanılmayan Brāhmī ve Tibet yazı sistemleri, yarı hece ve alfabe yazısı özelliğinde olup bu yazı sistemi ile yazılmış Uygurca metinler kesin olmasa da IX. ve XIII. yüzyıllar arasından kalma olmalıdır. Brāhmī ve Tibet yazılı metinler, içeriklerinden ziyade Uygurcanın sesbilgisel yapısını anlamamızda Uyguristikte mühim bir rol oynamaktadır.

Annemarie von Gabain'e göre, Brāhmī yazmaları Türkçenin ayrı bir ağızını temsil etmektedir (1988: 3). Sir Gerard Clauson, Gabain'in bu fikrini kabul etmez. Ona göre Brāhmī metinlerinin farklı oluşu, eğitim ve etnik farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Clauson, Brāhmī yazısının Türkler tarafından kullanımını, daha eski dönemlere götürür ve bu metinlerin X.

* Doç. Dr.; Gediz Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, merdemu@gmail.com.

yüzyıl öncesine ait olduğu fikrini taşır (1962: 92-93). Şinasi Tekin, Brāhmī harfli metinlerin sayı bakımından az olması nedeniyle bu metinlerin Eski Türkçe'nin ses özelliklerinin tespitinde tam olarak kullanılmasının doğru olmayacağını düşünür (1976: 292). Semih Tezcan, Brāhmī harfli metinlerin ilk olarak XII. ve XIII. yüzyılda kullanılmış olduğunu, bu yüzden de bu yazıyla yazılmış Türkçe metinlerin Eski Türkçe araştırmalarda doğrudan kullanılamayacağını ifade etmiştir (1981: 42). Dieter Maue'nin Brāhmī harfli metinlerin IX. ve XIII. yüzyıllar arasından kalma olduğu fikrine katılan András Róna-Tas, metinlerin başlangıç tarihini X. yüzyıla kadar götürür ve Maue'nin Toharca ile ilgili Brāhmī harfli çift dilli Uygurca metinlerin tarihinin daha eski olduğu fikrine iştirak eder (Róna-Tas, 1991: 69).

Klaus Röhrborn'a göre, Uygurca metinlerin okunuşunda Brāhmī ve Tibet harfli metinlere güvenmememiz gerekmektedir (2011: 21-27). Annemarie von Gabain'in Brāhmī yazmalarının Türkçenin ayrı bir ağızını temsil ettiği fikri, günümüz Uyguristleri tarafından artık kabul görmemekte, bu metinlerin Uygur harfli metinlerle aynı ağız özelliklerine sahip olduğu düşünülmektedir (Erdal, 2004: 43). Çünkü Gabain'in ağız özellikleri olarak sıraladığı özellikler diğer Uygurca metinler için de geçerlidir (kapalı /é/'nin ve ilk hece dışında /o/ ve /ö/'nün varlığı, /z/'nin /s/ ile yazımı, /d/'nin /t/ ile yazımı, vs.).

Brāhmī ve Tibet harfli metinler -sadece Uygurca için söz konusu olmak üzere- ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin darlığını / genişliğini belirlememizde doğrudan kaynak vasfına sahip tek yazı sistemidir. Brāhmī yazısında aslında, /o/ ve /u/ zaten vardı, ancak /ö/ ve /ü/ yoktu. Sistemi Uygurcaya uyarlayanlar, /ö/ ve /ü/ ünlülerini karşılamak için /ya/, /yo/, /yu/ hecelerinden faydalanmıştır (Röhrborn, 1977: 17). Bu özellik, Sami asıllı yazı sistemlerinin (Uygur, Mani, vs.) tipik özelliğidir. Yani, Sami asıllı bir yazıyı kullanacak biri, kelime başında ve ilk hecede *vav* işaretinin yanına bir *ye* ekleyerek işaretin /ö/ veya /ü/ olduğunu gösterir. Bu imla özelliği, Brāhmī metinlerinin yazıcılarının Uygur yazısını oldukça iyi bildiğini ve Brāhmī harflerini Uygurcaya adapte etme gayretlerini açıkça göstermektedir. Brāhmī harfli metinlerdeki kayıtların en azından ilk hecedeki yuvarlak ünlüleri belirlemede dikkate alınması gereken bir referans oldukları söylenebilir. Brāhmī harfli metinlerde, ilk hece dışında da /o/ ve /ö/ ünlülerine rastlanması, filologların çoğu zaman bu metinlere tereddütlü yaklaşmasına neden olmuştur. Brāhmī harfli metinlerin -ilk hece dışında /o/ ve /ö/'nün varlığında olmasa bile- ilk hecedeki yuvarlak ünlülerin tespitinde dikkate değer bir rolü bulunduğunu kabul etmek yanlış olmayacaktır.

Tanıtımını yapacağımız kataloğun sahibi Dieter Maue, aslında doktorasını Hindoloji sahasında yapmış olan (1976), doçentlik çalışmasında (1981) Brāhmī ve Tibet harfli Uygurca metinlerin neşrine yönelik bir filologdur. Maue'nin doçentlik çalışması neşredilmemiştir; ancak

kendisinin Brāhmī ve Tibet harfli Uygurca metinler üzerine pek çok makalesi yayımlanmıştır. Bu konu üzerinde çalışan dünyadaki en önemli otoritelerden biridir.

Tanıtımını yapacağımız eser, Dieter Maue'nin 1996'da yayımlanan "Almanya'daki Brāhmī ve Tibet Harfli Metinlerin Kataloğu ve Neşri" konulu çalışmasının ikinci cildi olup ilk cildin devamı niteliğindedir.

Maue, Brāhmī harfli metinler ve genel özellikleri hakkındaki umumi bilgiyi ilk ciltte verdiği için (1996: XVIII-XXV), bu çalışmada bu bilgileri tekrar etmemiş ve doğrudan parçaların tavsifine girilerek eserine başlamıştır.

İlk bölümde, "Sanskritçe ve Uygurca Çift Dilli Metinler" tavsif edilmiştir. Burada, metin parçaları konularına ve içeriklerine göre sınıflandırılarak verilmiştir: 1. Vinaya Metin Parçaları (Katalog No: 85-88 [s. 1-31]); 2. Sūtra Metin Parçaları (Katalog No: 89-96 [s. 33-163]); 3. Abhidharma Metin Parçaları (Katalog No: 97-102 [s. 165-185]); 4. Küçük Manzum Parçalar (Katalog No: 103-107 [s. 187-205]); 5. Anlatılar (Katalog No: 108-109 [s. 207-229]); 6. Bilimsel Metinler (Katalog No: 110-112 [s. 231-257]); 7. Anonim Metinler (Katalog No: 113-148 [s. 259-330]).

ABHIDHARMA

97

Ch/U 7612

Ein Stück aus einer chin. Schriftrolle mit unidentifiziertem Text. Nach Drehung um 90° im Uhrzeigersinn und Wendung über den unteren/oberen Rand wurde auf der freien Rückseite Brāhmī mit dem Kalamus aufgetragen. Erhalten sind Reste von drei und Spuren von zwei weiteren Zeilen.

Maße: b = 6,8 cm, h = 5,7 cm.

Materialbeschreibung: Dickses Papier mit glatter Oberfläche und mittelbrauner Färbung. Rißstellen faserig schwach aus. Gegen Licht zeigt sich unregelmäßige Struktur.

Fundumstände: Unbestimmt.

Abbildungen: DTA I Ch/U 7612.

Vasubandhu-s Abhidharmakośabhāṣya

verso

Transliteration

va [-] --¹ [-]
 vb [+]'s' yā dī xu dhyā t/ne [ü] [-]
 vc syām yā āi rtti tyu kya lli-g; | 's' /'a kṣu [-]
 vd pa nna | iki ndi tyā u la ti dhyam [I] [-]
 ve --² [-]

Transkription

vb [dvi]t[ī]yād[ī]s[u] dhyāne[s]ū[papadyamānāḥ ...]
 vc sām yaṅṛtu tūkāllig | na cakṣu[r]dhātunā ... dvitīyādīdhyānopa-]
 vd panna- | ikintidā ulatī dyan[ar ...]

¹ Undeutliche Spuren.

² Am Anfang der Zeile Reste von zwei Diakritika, dazwischen ein völlig weggebrochenes Akṣara.

Katalogdan örnek bir sayfa (s. 165)

Daha sonra, "Tek Dilli Uygurca Metinler" de aynı şekilde konuları ve içeriklerine göre tavsif edilmiştir: 1. Sūtra Metin Parçaları (Katalog No: 149-151 [s. 331-341]); 2. Abhidharma

Metin Parçaları (Katalog No: 152-155 [s. 343-352]); 3. Küçük Manzum Parçalar (Katalog No: 156-157 [s. 353-362]); 4. Anlatılar (Katalog No: 158 [s. 363-366]); 5. Bilimsel Metinler (Katalog No: 159-167 [s. 367-399]); 6. Anonim Metinler (Katalog No: 168-209 [s. 401-455]).

Üçüncü kısımda, taşa kazılı “yazıtlar” (Katalog No: 210-213 [s. 457-465]) tavsif edilmiştir.

Son olarak da içerikleri bakımından sınıflandırma dışında bırakılmış “Diğer Parçalar” yer alır: 1. Ketebe Kaydı, Derkenar, Müsvedde Kayıtları (Katalog No: 214-231 [s. 467-497]); 2. Toharca-Uygurca Çift Dilli Metinler (Katalog No: 232-234 [s. 499-512]); 3. Sanskritçe Mahalli Bir Şiir (Katalog No: 235 [s. 513-520]); 4. Şüpheli Metinler (Katalog No: 236-238 [s. 521-524]).

Maue'nin hazırladığı bu çalışma, sadece *Oryantal Yazmalar* serisinin “Eski Türkçe Yazmalar” alt başlığında yer alan bir katalog çalışması olarak görülmemelidir; zira bu çalışma aynı seride çıkan diğer katalog çalışmalarından önemli bir farkla ayrılır. Diğer kataloglarda sadece metin parçalarının tavsifi yapılırken Maue'nin kataloğunda tavsifi yapılan metin parçalarının ayrıca harf çevrimi ve yazı çevrimi de yapılmış ve katalogda yer alan kelimelerin dizini de eserin sonunda verilmiştir: “Sanskritçe Kelimelerin Dizini” (s. 547-568) ve “Uygurca Kelimelerin Dizini” (s. 569-630). Dolayısıyla bu katalog çalışmasını da aynı zamanda bir ‘neşir’ olarak tanımlamak herhâlde yanlış olmayacaktır.

Uyguristlerin epey faydalanacağı eserin dizin kısmı hakkında birkaç konuya kısaca değineceğim. Brāhmī harfli metinlerin dikkati çeken ve şimdiye kadar Eski Türk filolojisi ile ilgilenenlerin yadırgadığı en önemli seslik özellik, Eski Türkçede kalınlık-incelik ve düzlük-yuvarlaklık uyumunun yanında bir de “geniş ünlü uyumu” (Alm. *Tiefenharmonie*) olarak adlandırılabilir bir uyumun varlığından bu metinlerin bizlere haber vermesidir. Yani, ilk hecedeki /u/ ve /ü/ veya /ı/ ve /i/’den sonra ikinci ve müteakip hecelerde /u/ ve /ü/ bulunabilir; fakat /a/, /e/, /é/ veya /o/ ve /ö/’den sonraki /u/ ve /ü/ asimilasyona uğrayarak /o/ ve /ö/’ye dönüşür: *oglomoz, törömöz*, vs. (Röhrborn 2011: 23-24). Maue'nin hazırladığı katalog çalışmasının dizin kısmına bakıldığında -ilk hecedeki yuvarlak ünlüler konusunda pek fazla olmasa bile- ikinci ve müteakip hecelerdeki yuvarlak ünlülerin niteliği konusunda veyahut diğer bir ifadeyle, geniş ünlü uyumu bakımından bazı tutarsızlıklara rastlanmaktadır.¹ Örneğin;

¹ Son yıllarda neşredilen Runik harfli bazı metin neşirlerinde, ikinci hecedeki yuvarlak ünlülerin niteliği konusunda (ikinci ve müteakip hecelerde geniş yuvarlak ünlülerin bulunması), Uygurca neşirlerde uygulanan yöntemlerin benimsendiği gözlenmektedir (Örneğin, *olorsar, törö*, vs.). Uygurca metinlerin okunuşunda şimdiye değin Uyguristler Brāhmī harfli metinlere dayanarak böyle bir uygulamayı benimsemişti. Meseleye filolojik açıdan bakıldığında bu durum oldukça tutarlıdır; zira Uyguristler Brāhmī harfli metinlerin yazıcılarının Uygur yazısını da yazdığını biliyor ve bu nedenle bunları ayrı bir diyalekt olarak göstermiyordu. Ancak aynı durumun Runik harfli

bölök~bölük, *nomnoŋ~nomnuŋ*, *oron~orun*, vs. Bu durumu nasıl yorumlayabiliriz? Belki de geniş ünlü uyumuna sahip sistemin Uygur dilinin tarihteki gelişimi sırasında yavaş yavaş kaybolarak Osmanlıcadaki ile aynı sisteme geçmesi şeklinde yorumlanabilir (Röhrborn 2011: 25).

Eserin sonundaki “Kısaltmalar ve Kaynakça” (s. 525-545) bölümünden sonra, tavsifi yapılan metin parçalarının toplu listesi (s. 631-658) bir arada sunulmuştur.

Uyguristik açısından oldukça önemli bir kataloğu neşrettiği için “Franz Steiner” yayınevine teşekkürlerimizi sunarız. Dieter Maue, 1954 yılında Annamaria von Gabain’in başlattığı Brāhmī ve Tibet harfli toplu Uygurca metin neşretme geleneğini devam ettirerek çok önemli bir çalışmayı Uyguristlerin istifadesi için ortaya koymuştur. Kendisini tebrik ederim.

Kaynaklar

- CLAUSON, Sir G. (1962). *Turkish and Mongolian Studies*. London: The Royal Asiatic Society.
- ERDAL, M. (2004). *A Grammar of Old Turkic*. Leiden-Boston: Brill.
- GABAIN, A. von (1954). *Türkische Turfan-Texte VIII: Texte in Brāhmīschrift*. Berlin (ADAW, Klasse für Sprachen, Literatur und Kunst, 1952,7).
- GABAIN, A. von (1988). *Eski Türkçenin Grameri*. Çev. Mehmet Akalın. Ankara: TDK Yayınları.
- MAUE, D. (1976). *Bṛhadāranyakopaniṣad I: Versuch einer kritischen Ausgabe nach akzentuierten Handschriften der Kāṇva-Rezension mit einer Einleitung und Anmerkungen*. Gießen: Offset Köhler KG.
- MAUE, D. (1981). *Sanskrit-uygurische Bilinguen aus den Berliner Turfanfunden*. Gießen. [Yayımlanmamış Doçentlik Tezi]
- MAUE, D. (1996). *Altürkische Handschriften. Teil 1: Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schriften*. Verzeichnis der Orientalischen Handschriften in Deutschland. Band: XIII/9. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- RÓNA-TAS, A. (1991). *An Introduction to Turkology*. Szeged: University of Szeged.
- RÖHRBORN, K. (2011). Eski Uygur Alfabesindeki Fonolojik Prensip Problemi Üzerine. *Orta Asya’dan Anadolu’ya Alfabeler (29-30 Mayıs 2007, Eskişehir (haz. Fikret YILDIRIM, Mehmet ÖLMEZ))*. İstanbul, 21-28.
- RÖHRBORN, K. (1977). *Uigurisches Wörterbuch: Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Lieferung 1: a-agrig. Wiesbaden: Franz Steiner Verlag.
- TEKİN, Ş. (1976). *Uygurca Metinler II, Maytrisimit, Burkancuların Mehdisi Maitreya ile Buluşma, Uygurca İptidaî Bir Dram (Burkancılığın Vaibhasika Tarikatına Ait Bir Eserin Uygurcası)*, Ankara: TDK Yayınları.
- TEZCAN, S. (1984). Uygur Alfabeti. *Türk Ansiklopedisi*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi. C. 33, 121-126.
- UÇAR, E. (2016). Uygurca Metinlerin İmlâsı Üzerine Notlar: Soğud-Uygur Harfli Metinlerdeki İlk Hecedeki Yuvarlak Ünlüler Üzerine. “*Soğud-Türk Münasebetleri Sempozyumu*” (21-23 Kasım 2014, İstanbul). Ankara: TDK Yayınları (Baskıda).
- USER, H. Ş. (2015). *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri* (II. Baskı). Ankara: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

metinler için de geçerli olduğunu söylemek şimdilik oldukça zordur. Runik harfli metinleri Uygurcaya göre okumak oldukça iddialı bir yaklaşımdır (Daha geniş bilgi için bk. Uçar 2016).